

УДК 94:323.2+330.34(575.4)«1991/2020»

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-16-9>

Цанко О.М.

<https://orcid.org/0000-0002-7169-0139>

ОСОБЛИВОСТІ ТУРКМЕНСЬКОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ В ПЕРІОД 1991-2020 РР.

У статті комплексно досліджуються основні складові туркменської моделі розвитку. Зокрема зазначається, що на сьогоднішній день Туркменістан, в порівнянні з іншими країнами пострадянського простору, майже не зачепили сучасні процеси реформування суспільного життя і економічної сфери на засадах демократії, верховенства права, побудови цивілізованого ринку та повноцінного громадянського суспільства. Автором статті дається розгорнута характеристика сучасним неформальним клановим структурам Туркменістану, з'ясовується їхня природа та ступінь впливу на функціонування державно-правової системи країни. Зокрема, робиться висновок, що визначальну роль в процесі формування особливостей туркменської моделі розвитку відіграли кланово-племінні угруповання, які тут склалися історично. Домінуючу роль серед них в органах державної влади нині сьогодні займають ахальські текінці.

Період формування туркменської моделі розвитку умовно було поділено на два етапи. Перший етап охоплює хронологічні рамки з 1991 по 2006 рр., він пов'язаний з правлінням першого президента країни С. Ніязова. Характерними ознаками цього періоду стало те, що проголошена в Конституції Туркменістану, побудова демократичного суспільства була підмінена переходом до «національного безкласового суспільства принципово нового типу» у центрі якого знаходиться президент країни з наділеними необмеженими владними повноваженнями та культом особи. Другий етап стосується початку 2007 р. і до нині. Він пов'язаний з правлінням Г. Бердимухамедова. Незважаючи на певні спроби демократизувати існуючу систему державного правління, діяльність нового керманіча, так само як і його попередника, характеризується закритістю і сімейно-клановим характером правлячої верхівки.

Значне місце в статті, також приділене дослідженню особливостей економічного розвитку країни, зокрема в сфері інвестиційної діяльності. Крім того, визначаються основні чинники, які впливають на процес еволюції сучасної туркменської зовнішньої політики від політики нейтралітету до ізоляціонізму. Автор статті також зазначає існування в сучасній політичній системі Туркменістану своєрідного інституційно-правового вакууму, який зрештою і призводить до формування в країні культу особи президента. Все це стало суттєвою перепороною процесу формування в країні модерної інституційної структури.

Ключові слова: Туркменістан, кланово-племінні угруповання, інвестиційний клімат, культ особи, нейтралітет, ізоляціонізм, економіка.

Актуальність теми. З усіх країн пострадянського простору Туркменістан є чи не єдиною державою, яку майже не зачепили сучасні процеси реформування суспільного життя і економіки на засадах демократії, верховенства права, побудови цивілізованого ринку та повноцінного громадянського суспільства. Незважаючи на те, що ст. 1 прийнятої в 1992 р. Конституції Туркменістану передбачала поступовий перехід туркменського суспільства від радянської системи влади до демократичної, тогочасне керівництво країни взяло курс на

побудову, за словами першого президента С. Ніязова, «самобутнього туркменського суспільства», з особливою моделлю розвитку.

Для сучасної України, враховуючи складні завдання та виклики, які нині стоять перед нею, великого значення набуває перспектива активізації відносин з республікою Туркменістан. Слід зазначити, що Туркменістан має одні з найбільших у світі запасів нафти й газу, й українські підприємства за відповідних умов можуть взяти участь в освоєнні його нових родовищ. Туркменістан також представляє інтерес, як важливий ринок збуту українських товарів, що на нашу думку, дасть змогу Україні зберегти в подальшому там свою присутність. Поряд з цим, нині важливим для нас є і активізація українсько-туркменських двосторонніх політичних відносин, зокрема у сфері захисту миру на всьому євразійському просторі. Тому, з метою вироблення найбільш виваженої зовнішньої політики стосовно Туркменістану необхідно максимально враховувати, особливості туркменської моделі розвитку.

Ступінь дослідження проблеми. Проблеми особливостей соціально-економічного та політичного розвитку Туркменістану викликають неабиякий інтерес в середовищі вітчизняних та закордонних дослідників. Певний внесок у її вивчення внесли українські вчені та аналітики О. Кожухар [1], Т. Метельова [2], Т. Ляшенко [3]. На особливу увагу в контексті досліджуваної нами теми заслуговує стаття М. Онацького «Клани Туркменістану: історико-політичний аспект» [4]. У статті її автор дав розгорнуту характеристику неформальним структурам туркменської політичної системи, а також визначив основні періоди їхнього формування та розвитку. Викладені у роботі факти також використовувалися нами при написанні статті.

Серед вітчизняних праць з досліджуваної нами темі, слід зазначити і колективну монографію «Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору» за загальною редакцією А. Бульвінського [5]. В зазначеному дослідженні також приділена певна увага розгляду особливостей проведення модернізаційних процесів в Туркменістані. Окрім того, зазначене дослідження слугувало нам своєрідним методологічним орієнтиром при оцінці політико-економічних явищ і процесів, які відбуваються в туркменському суспільстві.

Стосовно зарубіжних дослідників слід виділити праці С. Голубєва [6], А. Грозіна [7], Ш. Кадырова [8, 9] інших дослідників та експертів. Окремі аспекти досліджуваної нами проблеми були предметом аналізу також і центральноазіатських дослідників: К. Сироежкіна і А. Каукунова, Р. Медведева, В. Парамонова, А. Строкова, О. Столповского, А. Ходжаєва (Узбекистан), Е. Усубалієва, Е. Абдилдаєва (Киргизстан), С. Сафарова, (Таджикистан).

Метою статті є комплексне дослідження всіх особливостей туркменської моделі розвитку. Виходячи з поставленої мети, автор дослідження намагатиметься вирішити наступні **завдання**:

- визначити ступінь впливу неформальних кланових структур на функціонування політичної системи сучасного Туркменістану;
- дослідити особливості інвестиційного клімату та економічного розвитку країни;
- з'ясувати особливості еволюції туркменської зовнішньої політики нейтралітету.

Виклад основного матеріалу. В політичній сфері особливості туркменської моделі розвитку полягали перш за все в тому, що починаючи ще з кінця 70 – початку 80-х рр. ХХ ст. тут склалася стійка владна система, яка поєднувала в собі елементи переважно регіонально-племінного управління в областях і єдиного республіканського керівництва на груповій основі. Справа в тім, що до російського завоювання ХVІІІ–ХІХ ст. населення Туркменістану перебувало на рівні трибального (племінного) розвитку¹ і власна держава у класичному розумінні в них на той час була відсутня. Все це призводило до того, що неформальні лідери племен у підконтрольних їм областях володіли реальною владою. Вони також мали представників у загальнотуркменських органах влади. Така система стала реорганізованим варіантом традиційної кочової державності, адаптованої для переходу її населення в режим осілого життя.

З часом, глибоко традиційна по суті, система зовнішньо виглядала радянською і залишалася життєздатною багато в чому завдяки вищезазначеним неформальним інститутам, аж до розпаду СРСР.

Після проголошення незалежності в 1991 р. для Туркменістану як і для більшості пострадянських країн Центральної Азії характерною ознакою стало повернення до давніх історично усталених традицій і звичаїв, зокрема патріархально-родових відносин, клановості, культивуванні патерналістського типу політичної свідомості громадян, а також формування культу особи лідера держави. Саме С. Ніязов вибудовував режим особистої влади та проводив постійну ротацію еліт на владних посадах [4, с. 109-110]. З одного боку, це призводило до кадрової чехарди, але з іншого дозволяло туркменському керманічу залишатися в ролі своєрідного третейського судді і тим самим запобігати формуванню консолідованих угруповань, які б могли виступити проти його [10].

У відповідності до оновленої Конституції Туркменістану (особливо після внесених до неї в 1999 і в 2003 рр. поправок), С. Ніязова було наділено майже необмеженими владними повноваженнями. Це дало підстави окремим політологам називати Туркменію конституційною монархією, або ж

---

¹ На території Туркменістану мешкало 40 племен і 120 родів, серед яких дослідники виділяють шість найбільших племінних об'єднань, а саме народи теке (текінці), що переважали у центральній частині Туркменістану (зокрема й Ашгабаті), йомуди (ємуди) – у західній, салири і саріки – у південних, прикордонних з Афганістаном районах, ерсари – вздовж Середньої й Верхньої течії Амудар'ї і човдури – які населяли Дашхувузький і північ Лебапського велаятів. Окрім цього, кожне плем'я-земляцтво говорило на загальнозрозумілій для всіх туркменів мові, але мало свій діалект та асоціювало батьківщину з територією свого фактичного проживання.

диктатурою з культом особи С. Нязова. Щодо культу особи С. Нязова, то можна прослідкувати наступні етапи його становлення:

- у грудні 1991 р. прийнято закон про охорону честі й гідності президента;
- у квітні 1992 р. Меджліс проголосив культ особи туркменського президента С. Нязова;
- у травні 1992 р. нова Конституція Туркменістану надала президенту надзвичайні повноваження;
- у червні 1992 р. С. Нязов був обраний президентом Туркменістану на основі нової Конституції;
- у жовтні 1993 р. Халк Маслахати присвоїла Нязову ім'я Туркменбаші («батько туркменів»);
- на січневому 1994 р. референдумі повноваження президента Туркменбаші продовжено до 2002 р., а заплановані на 1997 р. президентські вибори були скасовані;
- у квітні 1994 р. введено щоденну клятву вірності президенту;
- у грудні 1999 р. Халк Маслахати проголосиле Туркменбаші довічним президентом Туркменістану;
- у травні 2001 р. Гуманітарна асоціація туркменів світу пропонує присвоїти президенту Туркменбаші титул Бейік (Великий), а в зв'язку з виходом в світ духовного кодексу туркменів «Рухнама» прес-секретар С. Нязова Какамурат Баллиєв і журналіст Осман Олеєв запропонували проголосити Туркменбаші пророком;
- у квітні 2002 р. С. Нязову присвоїли найвище військове звання – маршала;
- у липні 2002 р. затверджено нові назви усіх 12 місяців року, перший з яких отримав назву Туркменбаші, а дев'ятий – Рухнама;
- у грудні 2003 р. опубліковано збірку віршів Туркменбаші;
- у 2004 р. введено обов'язковий іспит на знання головних тез Рухнама для отримання посвідчення водія;
- у жовтні 2004 р. на батьківщині Туркменбаші в селищі Гіпджак урочисто відкрито найбільшу мечеть в Центральній Азії. Окрім написів з Корану її прикрашено висловами зі священної книги «Рухнама» [12].

Формуванню культу особи С. Нязова сприяв і той чинник, що туркменське суспільство виявилось неготовим до сприйняття західних ліберально-демократичних ідей. Все це в кінцевому результаті призвело до того, що в політичній системі Туркменістану виник відповідний інституційно-правовий вакуум. Він був заповнений неформальними відносинами й інститутами, а діюча системи особистих зв'язків перетворилася в суттєвий компонент традиціоналізму та архаїчності соціуму. Все це стало суттєвою перепорою процесу формування в країні модерної інституційної структури.

За таких умов, основну роль у процесі формування та еволюції політичної системи Туркменістану відіграло співвідношення кланово-племінних угруповань. За часи правління С. Нязова основні владні повноваження

опинилися в руках ахальських текінців [4, с. 110]. Єдиною ж офіційно зареєстрованою політичною партією в країні була Демократична партія Туркменістану (ДПТ), що являє собою по суті колишню Компартію республіки, яка лише змінила свою назву. У складі керівництва Демпартії, як і в керівництві державою в цілому, також преважають вихідці з найчисельнішого туркменського племені теке. Те ж саме стосується і найвпливовішої громадської організації Туркменістану, Гуманітарної асоціації туркменів світу, яка була створена у травні 1991 р. і керівництво якої теж складається з вихідців із зазначеної субетнічної групи. Головним завданням діяльності цієї організації є зміцнення контактів з туркменською діаспорою за кордоном, що нараховує близько 3 млн. осіб [13].

В неформальній опозиції ахальським текінцям перебували представники нетекінських етнорегіональних структур, зокрема громадський рух Туркменістану «Ватан» представлений, головним чином, вихідцями з північного Туркменістану [12]. В іншій опозиційній політичній силі, Республіканській партії Туркменістану, переважали вихідці з південних регіонів країни. Також у середині 90-х рр. XX ст. відбулась спроба відродження Комуністичної партії Туркменістану. Ініціатива в цьому питанні належала представникам західних туркмен-йомутів, які традиційно виступають за надання їх регіону широких автономних прав. Серед відомих опозиційних діячів значну кількість також складають представники периферійних кланів (зокрема й колишні високопосадовці). Зокрема – ташаузец Худайберди Оразов, йомут Халмурад Есенов та ін. Показовим також є той факт, що серед фігурантів гучної справи про спробу здійснення державного перевороту в листопаді 2002 р. колишнім міністром закордонних справ Туркменістану і одним з найближчих сподвижників Туркменбаші Б. Шихмурадовим, представники нетекінських земляцтв за різними даними склали від 37 до 70% (переважно вихідці з Лебапського веляяту). Чимало їх і серед засуджених за релігійний екстремізм. Так, за даними міжнародних правозахисних організацій, серед громадян Туркменістану, які звинувачені в релігійному екстремізмі, нетекінці складають близько 60% [14].

Також слід зазначити, що одним з наслідків невдалого перевороту в республіці стало посилення дискримінації представників узбецької та російської національностей, оскільки С. Ниязов вважав, що політичні еліти Росії та Узбекистану були причетними до спроби перевороту. Зокрема, в квітні 2003 р. Ниязов відмовився пролонгувати угоду з РФ про подвійне громадянство і запропонував мешканцям з подвійним громадянством до 22 червня 2003 р. стати громадянами Туркменії або залишити межі держави [15].

Характеризуючи туркменську опозицію, слід зазначити, що її слабкість пояснюється перш за все незначною соціальною базою її підтримки. Сучасний стан туркменського суспільства характеризується значним відсотком серед туркменів політично інертного населення. Переважна більшість громадян

країни мешкають за межею бідності та побоюються репресій з боку влади. Створенню масових легальних організацій перешкоджають також запроваджені в Туркменістані законодавчі обмеження. Так, наприклад, один з прийнятих після проголошення незалежності держави законів встановлював, що реєстрація нової громадської організації можлива лише за умови підтримки такого рішення 2/3 складу парламенту [12]. Як виняток, в середовищі туркменської інтелігенції діє народний рух «Агзібірлік». Ця організація проголосила своєю метою національне відродження туркменського народу. Окремі пропозиції, які лунали з боку лідерів «Агзібірлік», враховувалися чинною владою, зокрема при підготовці закону про мову, встановленні Дня пам'яті, організації Конференції туркменів світу тощо.

Однак, значна частина діячів туркменського опозиційного руху, змушена була емігрувати за межі Туркменістану де вони продовжували свою діяльність. Так, у 1993-1995 рр. в Москві діяв Фонд культурного і ділового співробітництва «Туркменістан», на чолі з колишнім міністром закордонних справ республіки А. Кулієвим [16]. Незабаром під тиском туркменської влади Фонд розпався, а два його найбільш активні діячі – М. Есенов і Х. Союнов, отримали політичний притулок у Швеції, де разом з іншими емігрантами з центральноазійських республік видають журнал «Центральна Азія». Емігранти, що мешкають у Західній Європі, створили Союз демократичних сил Туркменістану, однак про їх реальні зв'язки з батьківщиною або про вплив цієї організації на ситуацію в країні говорити щонайменше передчасно.

Говорячи про туркменську модель розвитку загалом, слід зазначити, що головна роль у її становленні відводилася державі, яка, на думку її керманців, здатна пом'якшити негативні наслідки економічної і суспільної трансформації. За Конституцією Туркменістан є світською державою. Форма правління – президентська республіка. Глава держави – президент. За таких умов декларований у перші роки незалежності поступовий перехід до демократії, досить швидко трансформувався в авторитарний режим правління з дотримання формальних демократичних процедур через проведення загальнонародних референдумів.

Реальну владу президента в країні забезпечував й інститут призначуваних ним представників президента на місцях. Згідно з новим адміністративним поділом у країні встановлено п'ять великих територіально-адміністративних одиниць – велаятів, які в свою чергу, поділяються на райони – етрапи, та одне місто (Ашгабад) з правами велаяту. До того ж, держава жорстко контролює різні сфери суспільного життя, зокрема здійснює цензуру засобів масової інформації, суворо регламентує проведення зборів і мітингів, проводить відверту репресивну політику щодо опозиційно настроєних діячів Туркменістану тощо.

Одночасно С. Ніязов диспозиціонував себе і як захисник інтересів всіх громадян Туркменістану. Своєрідним символом його «турботи» стали

безкоштовне користування населення газом, водою, електроенергією і сіллю, а також невисокі ціни на основні продукти харчування та пальне. Згодом це було відображено в загальних програмах розвитку країни, а саме програмі «10 років стабільності в Туркменістані» затвердженій референдумом 1994 р. і в новій програмі – «XXI століття – золоте століття Туркменів» [12].

Таким чином, перехід до демократичного суспільства в Туркменістані було підмінено переходом до «національного безкласового суспільства принципово нового типу» у центрі якого перебував президент С. Ніязова, який одночасно і став творцем нової туркменської політичної системи.

Зі зміною глави держави у 2006 р. не змінився патріархально-консервативний стиль управління нею. Початково новий керманіч держави Г. Бердимухамедов намагався провести низку реформ в бік демократизації суспільно-політичного життя Туркменістану. Зокрема, він розпочав поступове згортання культу особи С. Ніязова, ліквідовуючи частину його скульптурних бюстів та пам'ятників, а із шкільних програм було вилучено обов'язкове вивчення «Рухнами» [11, с. 87]. Водночас, Г. Бердимухамедов відродив роботу закритої при С. Ніязові Академії наук та знову запровадив загальноприйнятний календар. Шкільна і вища освіта повернулися до старих, ще радянських стандартів, принаймні в частині, яка стосується тривалості навчання [17].

До певної міри новий керманіч держави намагався демократизувати і свій імідж. Зокрема, як можна було помітити з телевізійних трансляцій засідань уряду, Г. Бердимухамедов сидить тепер у звичайному кріслі, а не на золотому троні, як колись його попередник, а офіційні портрети зображують нового лідера разом з білими трояндами і білими голубами, які повинні були символізувати відкритість та миролюбивість його політики.

Однак згодом, Г. Бердимухамедов розпочав вибудовувати власну владну вертикаль, яка базувалася на його одноосібній владі. На початках він поступово позбавився від осіб, які зрештою привели його до влади, так званої «групи 29» на чолі з колишнім керівником служби охорони С. Ніязова – А Реджеповим [18]. Самого А. Реджепова було звинувачено у корупції та зловживаннях службовим становищем і засуджено до 20 років позбавлення волі [11, с. 30-31]. Слідом за ним було знято і міністра внутрішніх справ А. Рахманова. Щоправда, на думку експертів цей крок носив здебільшого популістський характер, оскільки в масовій свідомості населення Туркменістану саме органи внутрішніх справ вважалися найбільш одіозною і корумпованою державною структурою [19]. Нині з вищезазначеної «групи 29» у найближчому оточенні президента залишилися лише окремі особи. Серед яких заступник управляючого справами Апарату президента О. Жадан, помічники президента В. Храмов та К. Тораєв, міністр закордонних справ Туркменістану. Р. Мередов [20].

Тасмниця політичного виживання даних осіб більшість експертів пов'язують з їхньою високою освіченістю та кваліфікованістю, а також виконанням ними суто технічних функцій з «обслуговування режиму». Крім того, зазначені особи

є недостатньо укоріненими в туркменські кланові угруповання [12, с. 31]. Адже всі вони не є туркменами за своєю національністю, а відповідно не мають ніяких шансів на політичну самостійність.

Загалом, державне правління нового очільника держави Г. Бердимухамедова, так само як і його попередника, характеризується закритістю і сімейно-клановим характером правлячої верхівки. Воно функціонує в межах суворої ієрархії, де пріоритетними є особиста відданість президенту та спільність походження. Для прикладу, нині майже $\frac{3}{4}$ державних чиновників та 90% силовиків є текинцями, тобто вихідцями з того ж племені, до якого належить президент Г. Бердимухамедов [20, с. 61-62]. Розширилось представництво цієї субетнічної групи і на регіональному рівні. Так, із чотирьох хокеїстів (губернаторів) Дашоузського веляяту, троє були текинцями.

В кадровій політиці Г. Бердимухамедов так само як і його попередник дотримується принципу швидкої ротації чиновників. До того ж ця ротація здійснюється через кожні пів року, що дозволяє йому позбуватися від будь-яких потенційних політичних конкурентів, а відповідно в країні виключається будь-яка можливість формування «груп впливу» [11, с. 28]

Вищезазначені характеристики політичної системи Туркменістану доповнюються наявністю в ній підривного політичного інституту корупції. Остання має системний характер і від боротьби з якою Туркменістан, на відміну від решти пострадянських держав, фактично відмовився. В Індексі сприйняття корупції за 2020 р. Туркменістан знаходиться на 165 місці, в той час як ще в 2016 р на 154 місці. У межах регіону Центральної Азії показники саме Туркменістану є найкритичнішими (найкращі – у Казахстану) [21].

Багатьох західних дослідників дивує той факт, що паралельно з держбюджетом в Туркменістані є безліч позабюджетних фондів, які акумулюють державні кошти і за допомогою яких, на основі окремих указів президента або постанов уряду, фінансуються різні державні проекти.

Згідно з даними Global Witness, в період правління С. Ніязова до 75% всіх державних прибутків не потрапляли до державного бюджету, а акумулювалися у позабюджетних фондах, підконтрольних особисто президенту та його найближчому оточенню [22].

При правлінні Г. Бердимухамедова за даними Freedom House, ситуація з позабюджетними фондами ще більше ускладнилася. Так, в жовтні 2008 р. указом президента було створено спеціальний Стабілізаційний фонд, в який повинні були надходити всі доходи від експорту вуглеводнів. Проте ні правила управління фондом, ні принципи за якими здійснюється інвестування чи будь-яка інша статистична інформація є недоступною [22].

Все це загалом дає підстави стверджувати, що нинішня туркменська модель розвитку характеризується як «демоdernізація». Нині ми бачимо фактичну відсутність в Туркменістані політичних сил, котрі були б здатними протидіяти руйнівним неформальним інститутам політики. Неможна до перемог демократії

віднести й існування Демократичної партії Туркменістану яка довгий час узагалі була єдиною в країні «партією влади», до 2013 р.

Стосовно соціально-економічної сфери, то розпад СРСР в грудні 1991 р. негативно вплинув на поступ економіки Туркменістану. У 1994 р. інфляція перевищила 2400%, а ВВП знизився на 50% [23, р. 252]. Проголосивши ринкові перетворення в економіці, С. Ніязов, який вкрай негативно характеризував радянський період історії свого народу, тим не менше, не поспішав позбутися таких пережитків «радянського минулого», як державне планування, система матеріально-технічного забезпечення, держзамовлення, колгоспи і радгоспи.

Тільки в 1995 р. уряд розпочав проведення поміркованих ринкових реформ. У результаті рівень інфляції знизився до 100% на рік, але спад економіки тільки уповільнився. На кінець ХХ ст. у державі було проведено обмежену приватизацію, в основному у сфері послуг. Промисловість, сільське господарство, енергетичний сектор, транспорт і комунікації й надалі залишаються у державній власності.

Економічний розвиток країни проходив на екстенсивній основі, зокрема шляхом розширення сфери освоєння багатючих запасів корисних копалин, що мають важливе значення для світової економіки. Так, за останніми оцінками в надрах Туркменістану (враховуючи прилеглі до нього ділянки дна Каспійського моря) знаходиться 20,8 млрд. т. нафти і 24,6 трлн. м. газу [23, р. 250]. Нині у Туркменістані знайдено більше тисячі перспективних на нафту та газ покладів, відкрито понад 150 із них, а лише 50 – перебувають у стані розробки. Туркменістан також є четвертою країною в світі по запасах природного газу. Нинішнє туркменське керівництво вже на 2030 р. планує довести видобуток нафти до 110 млн. т. і природного газу до 250 млрд. м. [11, с. 47].

Щодо ведення бізнесу в сучасному Туркменістані, то на думку більшості експертів, ситуацію тут є вкрай важкою з тенденцією до ще більшого погіршення. Це пов'язано з недосконалістю законодавства, неефективною судовою системою, відсутністю достовірної статистики, непрозорими правилами гри, високим рівнем державного регулювання на тлі корумпованості держапарату і клановості у владі. Так, згідно з дослідженнями Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), в Туркменістані законодавчо неврегульовані такі найважливіші економічні механізми, як вільна торгівля земельними ділянками та вільне усталення ринкової процентної ставки. Також в Туркменістані відсутні такі важливі складові ринкової економіки, як фондовий ринок і система страхування вкладів [24]. Сама ж нормативно-правова база для ведення бізнесу суперечлива і неефективна, зокрема закони про банкрутство мають дуже низьку юридичну якість, а контрактне право вкрай слабке і зазвичай не дотримується, також відсутні антимонопольні органи та незалежна судова влада.

Поряд з цим, міжнародні експертні організації також вказують на існування юридичних перешкод для ведення прозорого і чесного бізнесу. Так наприклад,

Податковий кодекс Туркменістану залишає великі можливості для корупційних діянь. Згідно зі статтею 34 цього документу, податкова служба має право, при наявності фактів, які свідчать про наміри платника податків ухилитися від оподаткування, достроково провести обчислення і встановлення податку і зажадати негайної його сплати [25]. Іншими словами, якщо податкові служби порохують, що компанія має намір ухилитися від оподаткування, то спочатку її обкладуть податками, і тільки потім будуть розбиратися.

Крім того, у відповідності до п.3 статті 71 Податкового кодексу Туркменістану, фінансування заробітної платні працівників податкової служби здійснюється лише в розмірі 50% за рахунок коштів держбюджету, другу половину заробітної плати туркменського податківця становлять відсотки від суми застосованих і сплачених (стягнутих) штрафних санкцій і пені, що ще більш посилює корупційну складову у їхній роботі [25].

Стосовно офіційних статистичних даних, які оприлюднює Туркменістан, їхня достовірність, як зазначає більшість експертів є вкрай сумнівною. Так, в період правління С.Ніязова велика частина економічної статистики класифікувалась як державна таємниця. За Г. Бердимухамедова було створене державне статистичне агентство, але більшість економічних даних і надалі залишаються ненадійними. Тому, при відсутності достовірних економічних даних оцінити поточний стан економіки Туркменістану є справою складною. Так, згідно з урядовою статистикою, економіка країни змогла успішно протистояти глобальній економічній кризі 2008-20010 рр. і піднялася на 10,5% в 2008 р, 6,1% в 2009 р., і на 9,4% в 2010 р. [26].

Однак, на думку більшості незалежних експертів міжнародних організацій, якщо брати до уваги той факт, що експорт природного газу з Туркменістану в Росію було припинено і не здійснювався протягом дев'яти місяців в 2009 р. через цінову суперечку і падіння рівня забору природного газу та у зв'язку з вибухом в частині трубопроводу, про яке економічне зростання не може бути мови. Тим більше, враховуючи і той факт, що експорт енергоносіїв є головною статтею прибутків країни. Зважаючи на це, представники Economist Intelligence Unit вказують на фактичний спад в економіки Туркменістану в 2009 р. на менше як на 6,0% [12, с. 47].

Таким чином, існуюча в країні тотальна корупція і повна відсутність прозорої системи регулювання, створює в Туркменістані несприятливий інвестиційний клімат, що в кінцевому результаті призводить до ще більшого відставання країни від сучасного світу, перетворює в кращому випадку у сировинний придаток економік розвинутих країн світу, формує її негативний міжнародний імідж.

В зовнішній політиці, проголошена Туркменістаном ще в 1995 р. політика нейтралітету своїм загальним вектором спрямована на створення сприятливих зовнішньополітичних умов для збереження в країні одного з найбільш жорстоких авторитарних режимів. Також нинішнє туркменське керівництво цю

політику розцінює перш за все, як маневрування між зовнішньополітичними силами у своїх інтересах, відмова від участі в різного роду «міждержавних альянсах, з жорстко регламентуючими функціями та обов'язками їх членів». Зокрема, нейтральний статус Туркменії є офіційним поясненням її неприєднання до ШОС, у яку входять всі інші країни регіону.

Нині, ця політика призвела до того, що Туркменістан все більше відособлюється від навколишнього світу, а нейтралітет трансформувався в політику ізоляціонізму, метою якої є мінімізування зовнішнього впливу на внутріполітичне життя держави. Крім того, прикриваючись цією політикою, правлячі кола фактично утаємничують від світової спільноти інформацію про реальний стан в країні.

Це в кінцевому результаті призводить до ще більшого відставання країни від сучасного світу, перетворює її у кращому випадку в сировинний придаток економік розвинутих країн світу, формує її негативний міжнародний імідж. Щоправда, слід зазначити, що на відміну від С. Ніязова, нинішній очільник держави Г. Бердимухамедов намагається дещо активізувати зовнішньоекономічну діяльність з метою зміцнення позицій Туркменістану як регіонального торговельного центру. Зокрема більш інтенсивними стали контакти з країнами-сусідами по центральноазіатському регіону, особливо у сфері розвитку транспортних та енергетичних проєктів. Однак дана активність не змінює самої сутності туркменської моделі. В сфері зовнішньоекономічних відносин існуюча в країні тотальна корупція і повна відсутність прозорої системи регулювання, створює для офіційного Ашгабату несприятливий інвестиційний клімат.

Серед компаній, які успішно працюють на ринку Туркменістану за офіційними даними на 2020 рік, найчастіше в закордонних ЗМІ називаються будівельні компанії Polimeks İnşaat (Туреччина) і Bouygues Batiment International (Франція). У другу за частотою згадування групу увійшли CNPC (Китай), Chaluk (Туреччина), Siemens (Німеччина), Dragon oil (ОАЕ + Ірландія) і «Газпром» в альянсі з Ітерою (Росія). Набагато рідше наводяться приклади діяльності Petronas (Малайзія), Merhav (Ізраїль), John Deere (США) і Шлюмберже (Франція) [11, с. 39].

Стосовно визначення основних чинників, які впливають на успішність ведення зарубіжними компаніями підприємницької діяльності, то на думку більшості експертів є здатність встановлювати особисті контакти з керівництвом Туркменістану. Серед компаній, які йшли цим шляхом, називають «Чалик», «Мерхав», Polimeks і Bouygues, частково «Ітеру».

Серед країн, які на сьогодні мають найбільший вплив на розвиток економіки Туркменістану, виділяють першу чергу Китайську народну республіку (КНР), компанії якої працюють в туркменському нафтогазовому секторі. Найбільший вплив тут має нафтова компанія SINOPEC. Співробітники цієї компанії з

1997 р. займалися ремонтом і обслуговуванням свердловин на газових і нафтових родовищах Шатлик, Довлетабад, Готурдепе тощо [26].

Стосовно українсько-туркменських зв'язків, то нині відбувся різкий спад зовнішньої торгівлі між обома державами. Згідно з даними Державної служби статистики України загальний обіг товарами та послугами між Україною і Туркменістаном у I півріччі 2020 р. склав 35,081 млн. дол. США, що на 38,6% менше, ніж у I півріччі 2019 р. Обсяги експорту українських товарів та послуг до Туркменістану протягом I півріччя 2020 р. зменшились порівняно з I півріччям 2019 р. на 22,1% і склали 28,412 млн. дол. США. Обсяги імпорту товарів і послуг з Туркменістану у I півріччі 2020 р. зменшились на 67,7% порівняно з I півріччям 2019 р. і склали 6,669 млн. дол. США. Позитивне для України сальдо зовнішньоторговельного обігу товарами і послугами збільшилось на 37,6% і склало 21,743 млн. дол. США [27].

Зовнішньоторговельний обіг (ЗТО) товарами між Україною і Туркменістаном протягом I півріччя 2020 р. зменшився на 28,1% порівняно з I півріччям 2019 р. і склав 31,249 млн. дол. США. При цьому обсяги експорту українських товарів до Туркменістану зменшились на 8,1% і склали 25,120 млн. дол. США. Обсяги імпорту туркменських товарів зменшились на 62,0% і склали 6,129 млн. дол. США. Позитивне для України сальдо ЗТО товарами збільшилось на 69,8% і склало 18,991 млн. дол. США [27].

У 2021 р. у зв'язку з пандемією коронавірусу вищезазначені показники ще більше погіршилися.

Висновки. Таким чином, туркменській моделі розвитку притаманні наступні характеристики:

- переплетення кланових та патріархально-родових відносин із новітніми тенденціями та потребою реагувати на виклики сучасності;
- створення системи патронажних відносин як особливих спільнот людей, в основі єдності яких є матеріальний інтерес та потреба у взаємопідтримці при здійсненні позаправових фінансових та політичних дій.
- встановлення режиму практично необмеженої влади державних лідерів та формування їхнього культу особи;
- культивация патерналістського типу політичної свідомості громадян;
- зрощення влади та фінансово-промислового капіталу;
- політичний фаворитизм і корумпованість правлячої верхівки.

Сам період формування туркменської моделі розвитку умовно поділяється на два етапи. Перший етап охоплює хронологічні рамки з 1991 по 2006 рр., він пов'язаний з правлінням першого президента країни С. Ніязова. Характерними ознаками цього періоду стало те, що проголошена в Конституції Туркменістану, побудова демократичного суспільства була підмінена переходом до «національного безкласового суспільства принципово нового типу» у центрі якого знаходиться президент країни з наділеними необмеженими владними повноваженнями та культом особи.

Другий етап стосується початку 2007 р. і по нині. Він пов'язаний з правлінням Г. Бердимухамедова. Незважаючи на певні спроби демократизувати існуючу систем державного правління, діяльність нового керманіча, так само як і його попередника, характеризується закритістю і сімейно-клановим характером правлячої верхівки.

Щодо економічного розвитку Туркменістану, то він і надалі проходить на екстенсивній основі, зокрема шляхом розширення сфери освоєння запасів корисних копалин, зокрема газу. В сфері зовнішньоекономічних відносин існуюча в країні тотальна корупція, недосконала нормативно-правова база і повна відсутність прозорої системи регулювання, створює несприятливий інвестиційний клімат в країні, що ще більше перешкоджає її повноцінному економічному розвитку, а також призводить до того, що переважна більшість громадян країни проживають за межею бідності.

В зовнішній політиці, проголошена Туркменістаном ще в 1995 р. політика нейтралітету своїм загальним вектором спрямована на створення сприятливих зовнішньополітичних умов для збереження в країні одного з найбільш жорстоких авторитарних режимів. Нині ця політика призвела до того, що Туркменістан все більше відособлюється від навколишнього світу, а нейтралітет трансформувалася в політику ізоляціонізму.

Всі вищезазначені особливості туркменської моделі розвитку керівництву сучасної української держави необхідно враховувати при формуванні своєї зовнішньої політики щодо Туркменістану.

Список використаних джерел та літератури

1. Кожухар О. Еволюція політики Китаю в Центральній Азії (90-і рр. XX ст. – поч. XXI ст.) Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Історія та географія». 2013. Вип. 47. С. 107-112. URL: http://www.nbuv.gov.ua/UJRN/zupkhupu_ist_2013_47_23
2. Метельова Т.О. Туркменістан: особливий шлях чи неодеспотія. *Країни пострадянського простору в умовах формування багатополосного світу: історичні уроки та перспективи. Збірник наукових праць.* ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К., 2016. С. 164-178.
3. Ляшенко Т. Вектори політичних трансформацій держав Центральної Азії [Текст]: автореф. дис. д-ра політ. наук : 23.00.02. Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. К., 2013. 30 с.
4. Онацький М. Клані Туркменістану (історико-політичний аспект). Продовження. *Сучасне суспільство.* 2019. № 1. С. 109-119.
5. Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору: монографія / за ред. к.і.н., доц. А.Г.Бульвінського. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. 288 с.
6. Голубев С. Очерки политической истории стран «ближнего зарубежья»: республики бывшего СССР в 1989 – 2009 гг. Тверь: Ариадна, 2010. 34 с.
7. Грозин А. Элиты Туркменистана и центральноазиатские кланы: общее, особенное и трудности модернизации. *Азия и Африка сегодня.* 2010. № 9. С. 50-51.
8. Кадыров Ш. Этнология управления в Средней Азии: вчера, сегодня, завтра. 2005. URL: http://www.igpi.ru/bibl/other_articl/1119947605.html

9. Кадыров Ш. Туркменія: Дворцовый переворот. *Азия и Африка сегодня*. 2007. № 4. С. 41-45.
10. Бор А. Туркменистан: власть, политика и петро-авторитаризм. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-03-08-turkmenistan-bohr-russian.pdf>
11. Инвестиционный потенциал Туркменистана. Анализ политических рисков. М.: МИПЕ, 2011. 119 с.
12. Політична та економічна модель розвитку Туркменістану. URL: https://studopedia.com.ua/1_300758_politichna
13. Калишевский М. Туркменистан: Оппозиция в тисках «башизма». 25 Марта 2014 г. URL: <http://www.cisnews.org/news/tm/7763-oppoziciya-v-tiskah-bashizma.html>
14. «Покажите их живыми!». Список исчезнувших в тюрьмах Туркменистана. Международная правозащитная кампания. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/346146?download=true>
15. Федеров Ю. Туркменія: время перемен? *Индекс безопасности*. 2007 № 3-4 (90-91). С. 91-113. URL: http://www.pircenter.org/kosdata/page_doc/p2643_1.pdf
16. В какой стране грядет ближайшая революция. Центральная Азия. URL: <http://www.centrasia.ru/vote.php?v=0>
17. Чорний пісок на білому мрамурі столиці Ніязова (2009). URL: <https://www.bbc.com/story/2009/07.printable>
18. Туркменія: Акмурад Реджепов пал жертвой режима, который он сам и построил (2008). URL: <https://www.fergananevs.com>
19. Aisha Khan. Turkmenistan's Clannish Leader / Institute for war and peace reporting – 23.11.2010. URL: <http://iwpr.net/tk/node/49345>
20. Осадчук І.Ю. Особливості формування та функціонування правлячої еліти в контексті «патронажного президенталізму» в Туркменістані. *Питання політології*. 2014. № 132. С. 59-62.
21. Центральная Азия в Индексе восприятия коррупции. URL: <http://theopenasia.net/articles/detail/tsentralnaya-aziya-v-indekse-vospriyatiya-korruptsii>
22. Каймаков Б. Золотые яйца золотого века. *Нейтральный Туркменистан*. 27.02.2008. URL: <http://www.gundogar.org/?0130457>
23. Collins K. The logic of clan politics. Evidence from the Central Asian trajectories. *World politics*. 2004. Vol. 56. № 2. P. 224-261.
24. European Community Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the period 2007-2013. URL: http://eeas.europa.eu/central_asia/rsp/07_13_en.pdf
25. Налоговый кодекс Туркменистана. URL: <http://www.turkmenbusiness.org>
26. Страны мира. Экономика Туркменистана. URL: <http://iformatsiya.ru/asia/374-yekonomika-turkmenistana.html>
27. Звіт про результати діяльності. Державної статистики України за 2020 рік. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/zvit/zvit_DC020C

References

1. Kozhukhar, O. (2013). Evolyutsiya polityky Kytayu v Tsentral'niy Aziyi (90 - rr. XX st. – poch. XXI st.) [Evolution of Chinese policy in Central Asia (90s of the XX century – beginning of the XXI century)]. *Zbirnyk neukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody "Istoriya ta heohrafiya"* [Collection of non-scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda "History and Geography"], 47, pp. 107-112. [Online]. Available from: http://www.nbu.gov.ua/UJRN/zupkhupu_ist_2013_47_23 [In Ukrainian].
2. Metel'ova, T.O. (2016). Turkmenistan: osoblyvyi shlyakh chy nevidpovidnist' [Turkmenistan: a special way or neo-despotism]. *Krayiny postrazhdaloho prostoru v umovakh formuvannya bahatopolyusnoho svitu: istorychni uroky ta perspektyvy*. *Zbirnyk naukovykh prats'* [Countries of

- the post-Soviet space in the conditions of formation of the multipolar world: historical lessons and prospects]. *DU “Instytut vsesvitn’oyi istoriyi NAN Ukrayiny”*. [Countries of the post-Soviet space in the conditions of formation of the multipolar world: historical lessons and prospects. Collection of scientific works. State Institution “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”]. Kyiv, pp. 164-178. [In Ukrainian].
3. Lyashenko, T.(2013). Vektory politychnykh transformatsiy derzhav Tsentral’noyi Aziiy [Tekst] [Vectors of political transformations of Central Asian states]: avtoref. dys. .d-ra polit. nauk: 23.00.02. *Nats. akad. nauk Ukrayiny, In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa*. [Nat. acad. Sciences of Ukraine, Inst. of Flight. and ethno-national. research. them. I. Kuras.]. Kyiv. [In Ukrainian].
  4. Onats’kyy, M. (2019). Klani Turkmenistanu (istoryko-politychnyy aspekt). Prodozhennya [Clans of Turkmenistan (historical-political aspect). Continuation]. *Suchasne suspil’stvo* [Modern society], 1. pp. 109-119. [In Ukrainian].
  5. Bul’vins’kiy, A.H. (eds). (2017). *Osoblyvosti suspil’no-politychnoyi modernizatsiyi krayin postrazhdans’koho prostoru: monohrafiya* [Features of socio-political modernization of the post-Soviet space: a monograph]. Kyiv: DU “Instytut vsesvitn’oyi istoriyi NAN Ukrayiny”. [In Ukrainian].
  6. Holubev, S. (2010). *Ochirky politychnoyi istoriyi krayiny “blyzhn’oho zarubizhzhya”: respubliky kolyshn’oho SRSR u 1989-2009* [Essays on the political history of the “near abroad” countries: the republics of the former USSR in 1989-2009]. Tver’: Ariadna. [In Russian].
  7. Hrozyin, A. (2010). Elity Turkmenistana ta tsentral’noaziat-s’ki klany: zahal’ne, osoblyve ta trudnoshchi modernizatsiyi. Aziya ta Afryka s’ohodni [Elites of Turkmenistan and Central Asian clans: general, special and difficulties of modernization]. *Aziya i Afrika segodnya* [Asia and Africa today], 9, pp. 50-51. [In Russian].
  8. Kadyrov, S. (2007). Etnolohiya upravlinnya v Seredniy Aziiy: vchora, s’ohodni, zavtra. [Ethnology of Management in Central Asia: Yesterday, Today, Tomorrow]. [Online]. Available from: http://www.igpi.ru/bibl/other_articl/1119947605.html [In Russian].
  9. Kadyrov, S. (2007). Turkmenyya: Dvortsovyi perevorot [Turkmenistan: Palace coup]. *Aziya i Afryka s’ohodni* [Asia and Africa today], 4, pp. 41-45. [In Russian].
  10. Bor, A. (2016). *Turkmenistan: vlada, polityka ta petro-avtorytaryzm* [Turkmenistan: power, politics and petro-authoritarianism]. [Online]. Available from: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-03-08-turkmenistan-bohr-russian.pdf> [In Russian].
  11. *Investytsiynnyy potentsial Turkmenistana. Analiz politychnykh ryskov Investment potential of Turkmenistan. Political risk analysis.* (2011). [Investment potential of Turkmenistan. Analysis of political risks]. Moskva: MYPE. [In Russian].
  12. *Politychna ta ekonomichna model’ rozvytku Turkmenistanu.* (2012). [Political and economical model for development of Turkmenistan]. [Online]. Available from: https://studopedia.com.ua/1_300758_politichna. [In Ukrainian].
  13. Kalyshevskyy, M. (2014). *Turkmenystan: Oppozytsiya v tyskakh “bashyzma”, 25 berezhnya.* [Turkmenistan: Opposition in the grip of “bashism”]. [Online]. Available from: <http://www.cisnews.org/news/tm/7763-oppozitsiya-v-tiskah-bashizma.html> [In Russian].
  14. “Pokazhy yikh zhyvymy!” (2007). *Spysok vidpadaye v tyur’makh Turkmenistana* [“Show them alive!” List of those disappeared in the prisons of Turkmenistan]. [Online]. Mizhnarodna pravozakhysna kampaniya [International Human Rights Campaign]. Available from: <https://www.osce.org/ru/odihr/346146?download=true> [In Russian].
  15. Federov, . (2007). Turkmeniya: chas zmin? [Turkmenistan: Time for Change?]. *Indeks bezpeky* [Safety index] [onlayn], 3-4, (90-91), pp.91-113. [Online]. Available from: http://www.pircenter.org/kosdata/page_doc/p2643_1.pdf [In Russian].

16. *V yakoy storoni hryadet nayblyzhcha revolyutsiya* [In which country is the next revolution coming]. Tsentral'naya Aziya [Central Asia]. [Online]. Available from: <http://www.centrasia.ru/vote.php?v=0> [In Russian].
17. *Chornyy pisok na bilomu marmuri stolytsi Niyazova*. (2009). [Black sand on white marble of the capital Niyazov]. [Online]. Available from: <https://www.bbc.com ›istoriya›2009/07›dlyadruku> [In Ukrainian].
18. *Turkmeniya: Akmurad Redzhepov pal zhertvoyu rezhytiv, yakyy vin sam i pobuduvav*. (2008). [Turkmenistan: Akmurad Rejepov fell victim to the regime he himself built]. [Online]. Available from: <https://www.fergananevs.com> [In Russian].
19. Aisha Khan. (2010). Turkmenistan's Clannish Leader. [Online]. Institute for war and peace reporting. Available from: <http://iwpr.net/tk/node/49345> [In English].
20. Osadchuk, I. (2014). *Osoblyvosti formuvannya ta funktsionuvannya pravlyachoyi elity v konteksti "patronazhnoho prezidentstva" u Turkmenistani* [Particularities of the formulation and function of the governing body in the context of "patronage presidentialism" in Turkmenistan]. *Pytannya politolohiyi* [Questions of political science], 132, pp. 59-62. [In Ukrainian].
21. *Tsentral'na Aziya v Indeksakh vyrobnystva koruptsiyi*. (2020). [Central Asia in the Corruption Perceptions Index] [Online]. Available from: <http://theopenasia.net/articles/detail/tsentralnaya-aziya-v-indekse-vospriyatiya-korruptsii> [In Russian].
22. Kaymakov, B. (2008). *Zoloti yaytsya zolotoho veku* [Golden eggs of the golden age]. [Online]. *Neytral'nyy Turkmenistan* [Neutral Turkmenistan]. Available from: <http://www.gundogar.org/?0130457> [In Russian].
23. Collins, K. (2004). The logic of clan politics. Evidence from the Central Asian trajectories. *World politics*, 2, (56), pp. 224-261. [In English].
24. *European Community Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the period 2007-2013*. [Online]. Available from: http://eeas.europa.eu/central_asia/rsp/07_13_en.pdf [In English].
25. *Nalohovyy kodeks Turkmenistana*. (2008). [Tax Code of Turkmenistan]. [Online]. Available from: <http://www.turkmenbusiness.org> [In Russian].
26. *Strany myra. Ekonomyka Turkmenystana*. (2018). [Countries of the world. Economy of Turkmenistan]. [Online]. Available from: <http://iformatsiya.ru/asia/374-yekonomika-turkmenistana.html> [In Russian].
27. *Zvit pro rezul'taty diyal'nosti. Derzhavna statystyka Ukrayiny za 2020 rik*. (2021). [Performance report. Of State Statistics of Ukraine for 2020]. [Online]. Available from: http://www.ukrstat.gov.ua›zvit›zvit_DC020 [In Ukrainian].

Цапко О.М. Особенности туркменской модели развития в период 1991-2020 гг.

В статье комплексно исследуются основные составляющие туркменской модели развития. В частности отмечается, что на сегодняшний день Туркменистан, по сравнению с другими странами постсоветского пространства, почти не затронули современные процессы реформирования общественной жизни и экономической сферы на принципах демократии, верховенства права, построения цивилизованного рынка и полноценного гражданского общества. Автором статьи дается развернутая характеристика современным неформальным клановым структурам Туркменистана, выясняется их природа и степень влияния на функционирование государственно-правовой системы страны. В частности, делается вывод, что определяющую роль в процессе формирования особенностей туркменской модели развития сыграли кланово-племенные группировки, которые здесь сложились исторически. Доминирующую роль среди них в органах государственной власти на сегодня занимают ахальские текинцы.

Период формирования туркменской модели развития условно был разделен на два этапа. Первый этап охватывает хронологические рамки с 1991 по 2006 гг., Он связан с правлением

первого президента страны С. Ниязова. Характерными признаками этого периода стало то, что провозглашенная в Конституции Туркменистана, построение демократического общества была подменена переходом к «национальному бесклассовому обществу принципиально нового типа» в центре которого находится президент страны с наделенными неограниченными властными полномочиями и культом личности. Второй этап касается начала 2007 г. и по сегодняшнее время. Он связан с правлением Г. Бердымухамедова. Несмотря на определенные попытки демократизировать существующую систему государственного правления, деятельность нового руководителя, так же как и его предшественника, характеризуется закрытостью и семейно-клановым характером правящей верхушки.

Значительное место в статье, также уделено исследованию особенностей экономического развития страны, в частности в сфере инвестиционной деятельности. Кроме того, определяются основные факторы, влияющие на процесс эволюции современной туркменской внешней политики от политики нейтралитета к изоляционизму. Автор статьи также отмечает существование в современной политической системе Туркменистана своеобразного институционально-правового вакуума, который в итоге и приводит к формированию в стране культа личности президента. Все это стало существенной преградой процесса формирования в стране современной институциональной структуры.

Ключевые слова: Туркменистан, кланово-племенные группировки, инвестиционный климат, культ личности, нейтралитет, изоляционизм, экономика.

Tsapko O. Features of the Turkmen Model of Development in the Period 1991-2020.

The article comprehensively examines the main components of the Turkmen model of development. In particular, it is noted that today Turkmenistan, compared to other post-Soviet countries, has hardly been affected by modern processes of reforming public life and economic sphere on the basis of democracy, rule of law, building a civilized market and a full-fledged civil society. The author of the article gives a detailed description of modern informal clan structures in Turkmenistan, clarifies their nature and the degree of influence on the functioning of the state and legal system of the country. In particular, it is concluded that the decisive role in the formation of the peculiarities of the Turkmen model of development was played by clan - tribal groups, which have developed here historically. The dominant role among them in public authorities today is occupied by Akhal Tekins.

The period of formation of the Turkmen model of development was conditionally divided into two stages. The first stage covers the chronological framework from 1991 to 2006; it is connected with the rule of the first president of the country S. Niyazov. Characteristic features of this period were that proclaimed in the Constitution of Turkmenistan, the construction of a democratic society was replaced by the transition to a “national classless society of a fundamentally new type” at the center of which is the president with unlimited power and cult of personality. The second stage concerns the beginning of 2007 and to the present day. It is connected with the rule of G. Berdimukhamedov. Despite some attempts to democratize the existing systems of government, the activities of the new leader, as well as his predecessor, is characterized by the secrecy and family-clan nature of the ruling elite.

A significant place in the article is also given to the study of the peculiarities of economic development of the country, in particular in the field of investment activities. In addition, the main factors influencing the evolution of modern Turkmen foreign policy from a policy of neutrality to isolationism are identified. The author of the article also notes the existence in the modern political system of Turkmenistan of a kind of institutional-legal vacuum, which ultimately leads to the formation of a cult of personality in the country. All this has become a significant obstacle to the process of forming a modern institutional structure in the country.

Keywords: Turkmenistan, clan-tribal groups, investment climate, cult of personality, neutrality, isolationism, economy.